

Instruks for kulturminneregistrering i AR18x18

Norsk institutt for jord- og skogkartlegging, Ås
NIJOS dokument 56/2005

Kari Stensgaard og Geir-Harald Strand

Tittel: Instruks for kulturminneregistrering i AR18x18		NIJOS dokumentnr.: 56 / 2005
Forfatter(e): Kari Stensgaard og Geir-Harald Strand		ISBN nummer: - - - - - -
Oppdragsgiver: NIJOS		Dato:
Prosjekt/Program: Arealstatistikk		
Relatert informasjon/Andre publikasjoner fra prosjektet:		
Utdrag: Første utkast til instruks for kulturminneregistrering ved utmarkskartlegging Utprøves feltsesongen 2005 Formål: Utarbeide forventningsrett statistikk for kulturminner i utmark		
Abstract: (engelsk) Instructions for registration of cultural heritage objects in area frame surveys Version 1 – for operational testing during summer 2005 Puropse: Establish unbiased statistics for cultural heritage objects in forest and outfields		
Emneord: (minimum tre ord fra tesaurusen)	Nøkkelord: Kulturminner Skog og utmark Arealstatistikk	Sideantall: 16
Geografisk sted: Norge		Pris kr: Pris S/H :
Ansvarlig underskrift: Geir Harald Strand sign.		Kartmålestokk:
Utgiver: Norsk institutt for jord- og skogkartlegging Postboks 115, 1431 Ås Tlf.: + 47 64 94 97 00 Faks: + 47 64 94 97 86 E-post: nijos@nijos.no		Forsidefoto: Geir-H Strand

Innhold

INSTRUKS FOR KULTURMINNEREGISTRERING I AR18x18	I
Kulturminneregistrering i arealregnskap.....	4
Formål	4
Hva skal registreres	4
Begreps- og kodebruk	5
Lokaliteter	6
Feltforberedelse	7
Arealtyper.....	7
Tidsramme.....	7
Gjennomgang i felt.....	7
Fotografering.....	8
Sikkerhet	8
Registreringsskjema	9
Stedfesting.....	10
Usikkerhet	11
Samlinger	11
Topologi	11
Vedlegg: Kodeverk	12

Kulturminneregistrering i arealregnskap

Formål

Formålet med dette arbeidet er å utvikle en metode for å skaffe til veie et forventningsrett, statistisk estimat for antallet (synlige, immobile) kulturminner i en region. Metoden har som utgangspunkt at det gjennomføres en utvalgsundersøkelse der det registreres kulturminner på tilfeldig valgte lokaliteter. Lokalitetene skal være valgt på en slik måte at en kan beregne et estimat på totalt antall kulturminner i populasjonen, med kjent usikkerhet.

Hva skal registreres

I og med at Kulturminneloven opererer med et særdeles vidt kulturminnebegrep ”...*alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø...*” og det ikke eksisterer noen nasjonal standard for hva som skal betraktes som kulturminner, er det behov for nærmere avgrensning av begrepet, tilpasset prosjektets formål.

Erfaringsmessig er alder en vanskelig avgrensningsfaktor. MiS-kulturminner har satt øvre grense ved maskinell/ikke maskinell tillaging eller bruk (spesielt tilpasset typene vei og dyrkingsspor). Dette er et brukbart kriterium, men vil nok etter hvert trenge modifisering, siden det utelukker fenomener som allerede i dag kan oppleves som svært gamle og av kulturell verdi.

Den svenske kulturminnelovens definisjon av *faste fornlämningar* (2. kap § 1) hjelper oss godt på vei: ”*Lämningar efter människors verksamhet under forna tider, som har tillkommit genom äldre tiders bruk och som är varaktig övergivna*”

Med *–fortidig aktivitet, –ikke lenger i bruk og –ikke motorisert* som rettesnor skal vi søke å registrere forekomster som er kulturminner i kraft av å være levninger etter tidligere tiders aktivitet.

For eksempel skal man da registrere veier med spor av tilrettelegging (forstøtningsmurer, bruer), som ikke har spor av motorferdsel, og som ikke lenger er i bruk på opprinnelig måte. På samme måte registreres rydningsstein som indikerer tidligere dyrking, mens rydningsstein som har sammenheng med dyrka mark i hevd ikke registreres. Gamle grensemerker registreres bare i eiendomsgrenser som ikke lenger er gjeldende.¹

Registreringene omfatter faste og synlige kulturminner. Dette utelukker immaterielle kulturminner (blant annet stedsnavn), løsfunn og kulturspor under vann og under markoverflata (for eksempel steinalderlokaliteter).

Når registreringsarbeidet foretas av registrator uten lokal kjennskap til området, og det ikke legges opp til forstudier i lokalhistorisk litteratur, gamle kart og lignende, vil sosiale eller lokale kulturminner som for eksempel bygninger med en spesiell historie eller eldre veistruktur,

¹ Hva som skal registreres og ikke må presiseres nærmere hvis urutinerte registratorer skal i felt

vanskelig fanges opp. Eldre kulturspor som dekkes over av nyere aktivitet vil heller ikke bli fanget opp, det kan blant annet gjelde rydningsstein og veifar.

Lokaliteter beskrevet i fornminneregisteret/ Askeladden oppsøkes og vurderes med hensyn til stedfesting og tolkning når de befinner seg i areal definert for befarig. Gjenfinning av tidligere registreringer kan imidlertid være tidkrevende og det skal ikke legges mye krefter i å lete opp ting som er upresist stedfestet i Askeladden.

Begreps- og kodebruk

Undersøkelsen benytter MiS-kulturminners begrepsapparat som er tilpasset skog og utmark. Det har ni overordnede kategorier med underkategorier.

Klasse		Type	Navn
1	Gravminne	11	Grav
2	Bosetning og dyrking	21	Dyrkingsspor
		22	Gjerde
		23	Tuft/ruin
		24	Bygning
		25	Gård/plass/seter
		26	Grensemerke
		27	Annet bosetnings- og dyrkingsspor
3	Ferdsel	31	Vei
		32	Kavlebru/bru/vad
		33	Veimerke
		34	Annet ferdselsminne
4	Jakt og fangst	41	Fangstgrop
		42	Jegerstilling
		43	Fiskeinnretning
		44	Annen fangstinnretning
5	Teknisk/industriell aktivitet	51	Slagforekomst
		52	Kullgrop
		53	Kullmile
		54	Tjæremile
		55	Fløtingsanlegg
		56	Steinbrudd
		57	Annet teknisk/industrielt kulturminne
6	Krigsminne	61	Forsvarsanlegg
7	Grafitti	71	Ristning/maling
9	Annet	92	Grop med ukjent funksjon
		93	Annet kulturminne
		95	Røys med ukjent funksjon

Tabell: Klassifikasjon av kulturminner

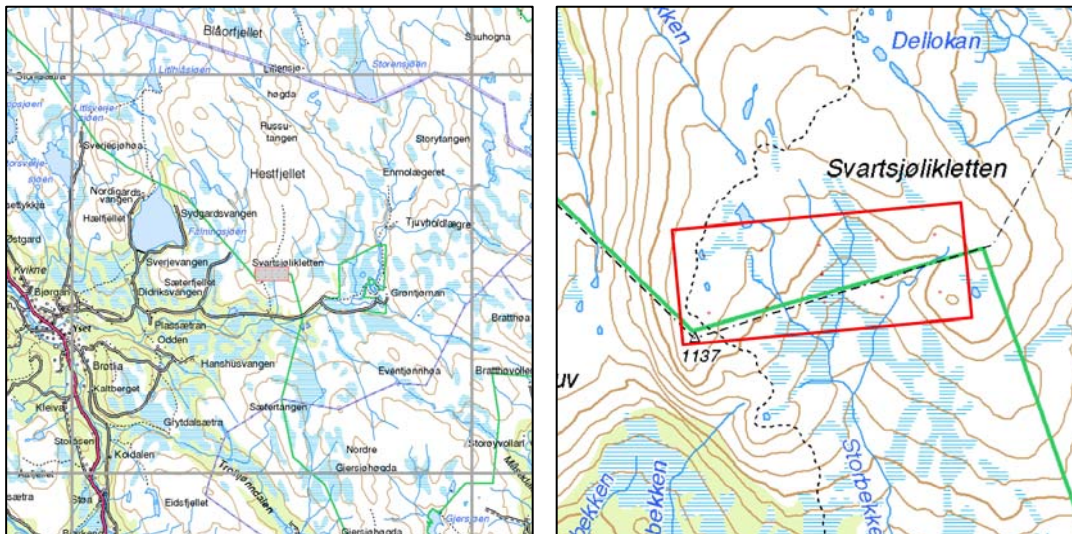
Fem av de overordnede kategoriene har en generell kode, for eksempel "Annet ferdselsminne". Slike koder kan benyttes hvis man ikke finner en typekode som gir presis dekning for kulturminnet som er påvist. Kode 93 "Annet kulturminne" er absolutt siste utvei hvis funnet ikke kan plasseres innenfor en av hovedkategoriene. Ved bruk av kodene "Annet..." må det alltid beskrives hva funnet dreier seg om.

Registreringene skjer på eget skjema (se nedenfor) gjennom stedfesting og klassifikasjon av hvert kulturminne.

I utgangspunktet gjøres det separat registrering av alle kulturminner. Iblant vil det imidlertid være så mange kulturminner i et kulturmiljø at individuell registrering ikke er hensiktsmessig. Registreringsskjemaet tillater da at en gruppe kulturminner registreres som en "samling". Dette er diskutert mer utførlig nedenfor.

Lokaliteter

Kulturminneregistreringene utføres på Field Mapping Units (FMU) fastlagt i Arealregnskap for Norge. Lokalitetene er knyttet til Eurostats Lucas (Land Use/Cover Area frame statistical Survey) undersøkelse. Flatene er lagt ut i et regulært forband på 18x18 kilometer og måler 1500 x 600 meter (0,9 km²). Flatene omfatter alle typer areal. Enkelte flater har en utstrekning utenfor Norges grenser. Kun den delen av flatene som faller innenfor Norges grenser skal undersøkes.

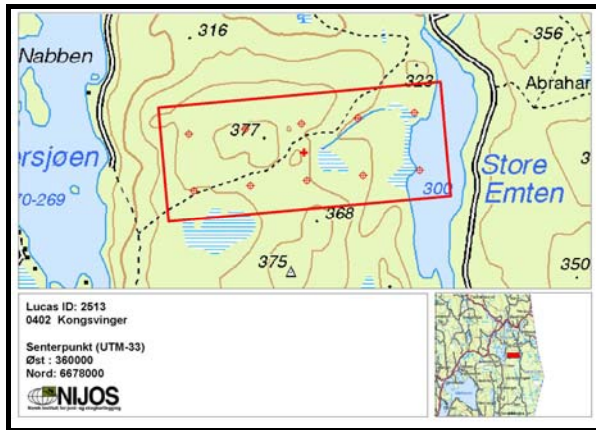
Figur 1: (a) Utvalgsenhet i AR18x18 representerer et område på 324 km² (18x18 kilometer) (b) Det kartlagte området (FMU – Field Mapping Unit) utgjør 1500 x 600 meter (0,9 km²)

Feltforberedelse

Avgrensning av FMU legges inn på GPS.

Kulturminner som er registrert i tilgjengelige registre og på ØK kan også legges inn på GPS

Det produseres et feltkart tilsvarende det som benyttes i Lucas undersøkelsen (se illustrasjon nedenfor).

Figur 2: Feltkart for Lucas-undersøkelsen

Arealtyper

Feltsøket begrenses til de arealtyper som kan oppsøkes uten at det er til sjenanse for allmennheten. Innmark og privat, bebygd areal oppsøkes i alminnelighet ikke. Synlige kulturminner på slikt areal søkes likevel vurdert og registrert på avstand. Forhåndsregistrerte kulturminner på slikt areal bedømmes også på avstand om nødvendig. I vann registreres kun kulturminner som er synlige over vannoverflata og kan bedømmes på avstand.

Tidsramme

Feltarbeidet på hver FMU skal ikke overstige 6 timer (5 timer gangtid, en halv time til registreringsarbeid og en halv times matpause). Reise og gangtid til og fra FMU er da ikke inkludert.

Gjennomgang i felt

En systematisk gjennomgang av registreringsarealet gir erfaringsmessig best resultat med hensyn til dekningsgrad². Mellom naturlige hindringer eller avgrensninger som myr og vann, ur og bratter, bør terrenget dekkes med noenlunde systematiske drag. I tillegg må man vurdere terrengets karakter i forhold til lokaliseringskriterier for ulike kulturminnetyper som kan forventes å finnes i området, og tilpasse feltruta etter dette.

² Jf. MiS-kulturminner

I gangtid betyr 5 timer og 900 dekar en gjennomgang av 180 dekar per time. Med dette utgangspunktet kan linjene gåes med 70-75 meters mellomrom. Det vil gi 35 meters sikt i begge retninger, og dekke arealet temmelig godt³.

Kommentar:

Rent teoretisk vil linjesøk for hver 70/75. meter gi 8 drag à 1500 meter Ø-V eller 20 drag à 600 meter N-S. Dette gir 12 km gange. Det vil si 25 minutter per km eller 15 minutter per N-S-drag og 35 minutter per Ø-V-drag. Dette virker nokså rimelig, men er foreløpig ikke prøvd ut i felt.

Fotografering

Foto av funnsituasjoner kan utgjøre nyttig dokumentasjon, til hjelp for fastsetting og justering av opplegg. Foto skal fortrinnsvis være digitale.

Sikkerhet

NIJOS sikkerhetsinstruks gjelder også ved kulturminneregistrering.

³ I MiS.kulturminner er det anslått at man har oversikt i skog i 25 meters radius fra ståsted

Registreringsskjema

Registreringene føres på eget skjema. Registreringene kan i tillegg tegnes inn på feltkart hvis en finner det hensiktsmessig.

Skjema har et hode og en tabell. Hodet inneholder opplysninger som er felles for hele skjemaet. Tabellen inneholder registrering av individuelle kulturminner eller samlinger av kulturminner.

Ett skjema skal kun inneholde registreringer fra en enkelt FMU. Registreringene fra en FMU kan føres på flere skjema, hvis det er behov for det.

Registreringsskjema for kulturminner: Arealregnskap 18x18											
AR18x18-ID:			Kommune:			Observatør:			Dato:		
ID	Type	Sone	Øst-koordinat	Nord-koordinat	Ant.	Topp.			Omfang	Kommentar	
						P	L	F			
						P	L	F			
						P	L	F			
						P	L	F			
						P	L	F			
						P	L	F			
						P	L	F			
						P	L	F			
						P	L	F			
						P	L	F			
						P	L	F			
						P	L	F			
						P	L	F			
						P	L	F			
						P	L	F			
						P	L	F			
						P	L	F			
						P	L	F			
						P	L	F			
						P	L	F			
						P	L	F			
						P	L	F			
						P	L	F			

Norsk institutt for jord og skogkartlegging (NIJOS)
Postboks 115, 1430 ÅS

Figur 3: Registreringsskjema for kulturminner

Hode

Felt	Innhold
AR18x18-ID	Lokalitetens identitetsnummer i Arealregnskapet. Fire siffer. Er angitt på feltkartet for Lucas-undersøkelsen (iblant benevnt Lucas-ID)
Kommune	Navn på kommunen hvor sentrum av FMU befinner seg. Er angitt på feltkartet for Lucas-undersøkelsen. Brukes for kontroll.
Observatør	Navn på observatør. Ansatte ved NIJOS benytter trebokstaversforkortelse
Dato	Dato for feltarbeidet

Tabell

Felt	Innhold
Type	Kulturminnetype. Se egen oversikt
Sone	UTM sone. To siffer i området 32 – 35. Leses fra GPS
Øst-koordinat	UTM meterkoordinat øst-vest. Seks siffer. Leses fra GPS
Nord-koordinat	UTM meterkoordinat nord-syd. Syv siffer. Leses fra GPS
Antall	Blank eller 1 når registreringen gjelder ett enkelt kulturminne Når registreringen gjelder en samling med kulturminner angis antall individuelle kulturminner i samlingen
Topo	Angir kulturminnets topologi. Ved samlinger angis topologien til (flertallet av) kulturminnene i samlingen Topologi angis ved å velge P (punkt) L (linje) eller F (flate). Sett en ring rundt korrekt topologitype
Omfang	Når et kulturminne har topologitype L (linje) eller F (flate) angis kulturminnets omfang. Ved L (linje) angis lengde i meter Ved F (flate) angis utstrekning i dekar
Kommentar	Kommentarer til registreringen skrives her

Stedfesting

GPS benyttes til koordinatfesting av funn.

Stedfestingen skjer ved meterkoordinater i UTM/WGS84.

Det angis

UTM Sone. To siffer i området 32 – 35

Øst-koordinat. Seks siffer

Nord-koordinat. Syv siffer

Alle registreringer legges inn på skjema, også de som er hentet fra registre eller ØK forut for feltarbeid. Koordinat (og andre opplysninger overføres da til skjema). Når kulturminner observeres på avstand (for eksempel på dyrka mark) kan det være aktuelt å tegne kulturminnet inn på feltkartet og digitalisere koordinaten herfra senere.

Ved stedfestingen registreres kulturminnet som ett punkt.

Kulturminner som har preg av å være en Linje (se diskusjon om topologi nedenfor) – for eksempel steingjerder - stedfestes ved ett enkelt punkt langs linja. Om mulig velges et punkt sentralt på linja.

Kulturminner som har preg av å være en Flate (se diskusjon om topologi nedenfor) – for eksempel festningsanlegg - stedfestes ved ett enkelt sentralt i flata.

Samlinger av kulturminner (se diskusjon om Samling nedenfor) – for eksempel en gruppe røyser - stedfestes ved ett enkelt punkt sentralt i samlinga.

Usikkerhet

Usikkerhet ved identifisering vil nødvendigvis forekomme. Ofte gjelder det groper og røyser, og til hjelp har vi kodene 92 grop med ukjent funksjon og 95 røys med ukjent funksjon. I tilfeller der det knytter seg sterk usikkerhet til skille på kultur og natur bør funnet utelates fra registrering.

Samlinger

Kulturmiljøer registreres som ett funn og stedfestes med ett punkt sentralt i samlingen⁴. Når kulturminner forekommer i samling, men mangler åpenbar funksjonell sammenheng (for eksempel en fangstgrop og en hustuft), registreres og stedfestes de hver for seg. En registrering av kulturmiljø/samling fordrer kommentarer om antall og type objekter og anslagsvis omfang i kvadratmeter eller dekar.

Topologi

Topologi er en beskrivelse av kulturminnets geografiske form. Vi skiller mellom P (Punkt) L (Linje) og F (Flate).

Et kulturminne med en utstrekning på mer enn 1 dekar utgjør en flate. Et festningsanlegg vil som oftest være en flate, mens en hustuft (som oftest) ikke er en flate.

Et kulturminne med en utstrekning på mer enn 50 meter, hvor den typiske bredden er mindre enn 1/10 av lengden, utgjør en linje. Steingjerder og hulveier vil som oftest være linjer, men en kort rest av et steingjerde (på mindre enn 50 meter) ikke vil være en linje.

Alle kulturminner som ikke tilfredsstiller kravene til Flate eller Linje registreres som Punkt.

Ved *samlinger* registreres den topologiske formen til det typiske kulturminnet i samlingen. En samling røyser eller hustufter registreres derfor med topologi Punkt. En samling steingjerder registreres med topologi Linje.

Når topologien til kulturminnet er Linje eller Flate angis Utstrekning av kulturminnet. For Linje angis utstrekning som lengde målt i meter. For Flate angis Utstrekning som areal målt i dekar. Utstrekning måles ikke i terrenget, men angis som et anslag.

Ved samlinger av kulturminner med topologi Linje eller Flate (det siste er neppe aktuelt) angis Utstrekning for det typiske (gjennomsnittlige) kulturminne i samlingen.

⁴ MiS-kulturminner har to aktuelle koder for kulturmiljøer: 25 Gård/plass/seter (skal inneholde minst en hustuft og dyrkingsspor) og 94 Kulturminnesamling.

Vedlegg: Kodeverk

Klas- se		Type	Navn
1	Gravminne	11	Grav
2	Bosetning og dyrking	21	Dyrkingsspor
		22	Gjerde
		23	Tuft/ruin
		24	Bygning
		25	Gård/plass/seter
		26	Grensemerke
		27	Annet bosetnings- og dyrkingsspor
3	Ferdsel	31	Vei
		32	Kavlebru/bru/vad
		33	Veimerke
		34	Annet ferdselsminne
4	Jakt og fangst	41	Fangstgrop
		42	Jegerstilling
		43	Fiskeinnretning
		44	Annen fangstinnretning
5	Teknisk/industriell aktivitet	51	Slaggforekomst
		52	Kullgrop
		53	Kullmile
		54	Tjæremile
		55	Fløtingsanlegg
		56	Steinbrudd
		57	Annet teknisk/industrielt kulturminne
6	Krigsminne	61	Forsvarsanlegg
7	Grafitti	71	Ristning/maling
9	Annet	92	Grop med ukjent funksjon
		93	Annet kulturminne
		95	Røys med ukjent funksjon

